ПОКРЪСТВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ МЮСЮЛМАНИ

Пламена Стоянова

На 5 октомври 1912 г. избухва първата Балканска война. Надеждите и ентусиазма на цяла България бликат и от печата. Дори и най-критично настроените опозиционни вестници одобряват този политически и военен акт като истинско обединение на християнските балкански държави срещу „азиатския нашественик". Турция трябва да бъде прогонена от балканските земи, а освободените територии да бъдат поделени. И докато всички погледи са вперени в разиграващите се бойни действия, в тила се случват не по-малко драматични събития.

Още в първите месеци на войната, по инициатива на Българската Православна Църква, с подкрепата на цар Фердинанд, правителството на Гешев и ръководството на ВМРО, започва покръстването на Българите мохамедани[1].

Покръстване в село Баните, 1912. Източник: ДА-Пловдив Ф. 959К оп. 1 а.е. 902 л. 2

„Моментът – както пише Ст. Шишков- беше много рядък, най-удобен, най-благоприятен, тогава всички основания бяха и човешки и

[1] Георгиев, В., Ст. Трифонов. Покръстването на българите мохамедани 1912-1913. Документи, С. 1995. с. 7

християнски и правоверни."[2] Това означава, че ходът на политическите събития позволява провеждането на асимилационна политика без излишен шум и гласност. Дори опозиционните вестници, традиционно критикуващи всяка стъпка на правителството, не поместват информация по въпроса чак до края на 1913 г.

Единствено „Църковен Вестник" публикува статии, пропагандирайки започнатото под ръководството на пловдивския митрополит Максим покръстване. От страниците на печата помаците са обвинени открито в антибългарски действия в най-критичните моменти от освободителната борба - Априлското въстание /1876 г./ и Руско-турската война /1877-1878 г./: „...в помаците някога наши братя и сестри, ние сме имали най-големи, най-жестоки и най-фанатизирани врагове..."[3]. Но веднага следва уговорката : „ Ала за това те не са виновни, тяхната съдба се знае, тя е най-злочеста..."[4]

Помаците са планински жители, които според част от битуващите на официално ниво схващания са насилствено ислямизирани в хода на османското нашествие. Изолирани от българите тъй като са мюсюлмани и от турците заради езиковите различия, а вероятно и поради презрението към „неофитите", те се обособяват като едно затворено общество съчетало мюсюлманската религия с българския език и обичаи. С избухването на Балканската война за тях настават тежки дни. Изгрелият мираж на „Велика целокупна" България поражда нови тревоги, касаещи религиозната принадлежност. „Разните вери носят разни чужди идеали"[5]- пишат пазарджишки общественици до министър председателя Ив. Ев.Гешов и споделят, че по време на робството българите са изгубили милиони свои сънародници, станали гърци, румънци или турци. „На църквата предстои да потърси пасомите си.[6]", което значи да ги побългари чрез вярата. За първа мишена са определени помаците от освободените територии. Тяхната християнизация според инициаторите на покръстването е единственият начин да се преодолее пропастта, зееща между българите християни и мюсюлманската душа на помаците.

И така в условията на еуфория от победите на българските войски от края на 1912 г. до лятото на 1913 г. са покръстени стотици населени места /села, махали, колиби/ в Родопите, Западна Тракия и Македония. Покръстените в тези области са приблизително 200 хиляди души.[7] Няма място за избор: „Поставихме въпроса прямо на помаците – че те трябва да се кръстят"[8]. Притиснати от църквата, от официалната власт, а и от бродещите чети, които тормозят помашкото

[2] Сборник в чест на Пловдивския митрополит Макисим", статия на Ст.Шишков
[3] „Църковен вестник" , бр. 1, 5. ян., 1913
[4] Пак там
[5] Георгиев В., Ст. Трифонов. История на Българите в документи . Том 2., 1992., с.113,
[6] Пак там
[7] Георгиев, В., Ст. Трифонов. Покръстването..., с. 8
[8] Пак там, с. 201

население и всяват страх, българите мохамедани бързо преминават в редовете на християнската вяра.

Често кръщенетата се извършват масово за цялото село. Хората се свикват на мегдана, поръсват се със светена вода, целуват кръста и отхапват парче свинско месо – символ на отказа им от исляма. След това мъжете заменят фесовете с шапки, а жените свалят фереджетата и се забраждат. От своите кръстници християни, новопокръстените получават и християнски имена.[9] Изказвания като: „Аз съм турчин, българско не щем![10]", се определят като фанатични, а криещите се по домовете, са изкарвани с охрана и също кръстени. Има свидетелства за взривове на минарета, изнудвания[11], откупуване правото за запазване на религията[12], както и за истински човешки драми завършващи със самоубийства[13].

Трудно е да се опише трагедията на тези хора, обвинени от инициаторите на покръстването, че 35 години са чакани да се проявят като българи, т.е. след Освобождението да отхвърлят исляма[14].

Насилствената смяна на религията преобръща целият им свят. Макар и запазили българския език, техният мироглед векове наред е пречупван през мюсюлманската вяра. Смяната на имената им, свалянето на фереджетата от жените, чийто лица би трябвало да са скрити за чужди очи, заставянето на мъжете, имащи повече от една съпруга да отпратят втората[15], принудата да отхапят парче месо от животно, което те като мюсюлмани смятат за нечисто, е драматична намеса в техния живот.

И макар официално Църквата да тръби, че покръстването е доброволно[16], а желанието за това идва едва ли не от самите помаци, докладите на църковните мисионери разкриват истинското отношение към ставащото: „Особено на старите хора се забелязва, че им е голяма мъка новата вера"[17].

Твърдата позиция на църквата за ненасилие при „кръщавката"[18], ще остане непоклатима и след сгромолясването на тази инициатива, а в своята автобиография пловдивския митрополит Максим още веднъж ще отрече злоупотребите с уговорката, че ако е „имало някъде това са били частични случаи на местна почва"[19].

За сметка на това активната и пасивна съпротива на помаците е често срещано явление, и тя придобива различни форми и размери в зависимост от успехите на българската армия по бойните полета.

---

9 Другите балкански войни. Фондация Карнеги, София, 1995г., 146 с.
10 Георгиев В., Ст. Трифонов. Покръстването..., с. 452
11 Арденски,В. Загаснали огнища. С. 2005, с. 67
12 Пак там, 68 с.
13 Пак там, 73 с.
14 Георгиев, В., Трифонов. Покръстването...., с. 166.
15 Пак там , с. 313
16 Пак там , с. 159
17 Пак там, с. 202
18 Така назовава покръстването В. Арденски.
19 Пловдивски митрополит Максим. Автобиография и спомени. Пловдив, 1930.,с. 71

В началото на 1913 г. жителите на селата Ер Кюприя (или Ер Кюпрю, от 1934 г. Мостово), Дряново и Богутево изпращат писмо до председателя на Народното събрание С. Данев, в което протестират срещу насилието при християнизацията и откровено правят аналог с помохамеданчването им преди 500 години. Писмото е анонимно. Авторите не са посмели да поставят имената си.[20] Това не е единственият документ с който българите мохамедани ще се опитат да изразят своя протест, но той както и всички останали остава без резулта

Покръстване в Девин през 1912 г. (Отец Иван Джаджев) Източник: ДА-Пловдив Ф. 959к оп. 1 а.е. 902 л. 3

Покръстванията продължават, а помаците намират своите начини да заобикалят новите християнски правила, като например бързите годежи на 12-13-годишни момичета и момчета, за да се избегне сродяването с християни. Ходжите системно заплашват по-податливите помашки семейства с разправа, а богатите често укриват някои от тях по домовете си .[21] Много бащи не допускат поповете в къщите си, и според последните този „азиатски фанатизъм" възпрепятства спасението на техните домочадия, както и

[20] Георгиев В., Ст. Трифонов., Покръстването...., с. 113
[21] Пак там, с. 113

освобождението на жените им, каквото само християнството може да даде.

Често мъжете бягат в планините или кръстосват със свои или чужди стада, далеч от домовете си, където могат да бъдат принудени да приемат кръщението. Според свещениците, за да се реши този проблем, собствениците на стадата трябва да бъдат кръстени по места, а останалите да бъдат върнати в селата и там да приемат християнството заедно със своите роднини, които били много неподатливи към новата вяра[22].

Не може да не се отбележи находчивостта на църковните власти. Тяхна е инициативата за връщане по домовете на пленените помаци, участвали в турската войска, ако последните се съгласят да приемат кръщението. Тъй като пленниците трябва да подадат официални молби за това свое желание, тези документи се използват за бързото покръстване и на семействата им, „за да не изпаднат в трудно положение кога се завърнат у свое си"[23].

Далновидно е и предложението на Църквата за отпускане пенсии на бившите ходжи.[24] Какъв по-добър начин за париране на острата им съпротива, от даването им на алтернатива за отцеляване?

След всичко споменато до сега е трудно да се повярва, че някои от помаците приемат и доброволно християнската религия, но такива има, а съображенията са различни. Някои от тях, според църковните власти, са участвали в ексцесии над българското християнско население и справедливо се опасяват от възмездие. Други са военнопленници, които се кръщават, за да се завърнат по домовете си. Трети, наистина многобройни молби са свързани с икономическия фактор. Докладите и на учители и на свещенници от мисиите свидетелстват за мизерия и лоша хигиена в която живеят помашките семейства. Някои от селата са опожарени, в домовете, особено на участващите във турската войска войници се гладува, а към зимните месеци се прибавя и разразяването на холерна епидемия.

Много от помаците са ограбвани от християните и на Пловдивската митрополия и се налага да призовава своето паство да връща присвоените вещи.[25] Църквата организира благотворителни акции и раздава помощи за „изстрадалото помашко население", „за тези завърнали се към вярата братя."[26]

За „незавърналите" се разорени помашки села обаче, има само едно предложение за отпускане средства. С тях пострадалото население трябва да си построи бараки за презимуване. Този „акт за милосърдие" както е отбелязан в документа е тясно свързан с идеята за бъдещото покръстване. Както се казва, няма нищо безплатно на този свят.[27]

---

[22] Пак там, с. 144
[23] Пак там , с. 154
[24] Пак там, с. 161
[25] Пак там, с. 161
[26] Пак там, с. 161
[27] Пак там, с. 18

Сред помаците има една значителна част, която решава да се примири със ситуацията докато „отмине бурята” и твърдо вярва, че: „ ...щом се въдвори мирът... ний пак ще си станем мохамедани...”[28]. Същите тези хора се крият по горите и извършват молитвите си към Аллаха. Младите семейства не кръщават новородените, а мъртъвците са погребвани набързо без опело на свещеник. Вън християни, в домовете си те остават мюсюлмани.

В своите изследвания В. Арденски, отбелязва, че част от помаците наистина приемат доброволно християнството, но това в никакъв случай не е масово явление.[29]

Венчавка на покръстени помаци в Девинско 1913. Свещеник Иван Джаджев. Източеник ДА-Пловдив.

И докато църквата покръства, преустройва джамиите в църкви и училища[30] и заменя мюсюлманския морал с християнски, единствено „Църковен вестник” дава гласност на този процес. Разбира се в положителна светлина. Опозиционната преса, активизирала критиките си с избухването на Междусъюзническата война / 16 юни 1913 г./ мълчи.

Първите съобщения се появяват в края на 1913 г. под формата на кратки хроники и то по повод предстоящите избори. Пловдивските вестници и в. „Народни права” публикуват предизборна реч на М. Такев в Пазарджишко. „Искате ли, - казвал Такев пред помаците – ...Искате ли щото камбаните на църквите да бъдат изляти във звънци, които да красят вратовете на вашите говеда, искате ли...да получите вярата си – гласувайте за Демократическата партия.”[31] Самият Такев, един от малкото политици открит противник на покръстването на

28 Пак там , с. 365
29 Арденски , В. Загаснали огнища, с. 71
30 Георгиев В., Ст. Трифонов., Покръстването...., с. 168
31 „Народни права”, бр. 200, 7 ноември 1913

помаците, отрича да е правил подобно изказване[32] След твърдата атака на пловдивския окръжен управител г-н Димитров, че лъже и че с такава агитация върши „партизанщина"[33] , на страниците на в. „Тракия" /в който за първи път се появява информация за спора/, започва остър диалог между двамата в стил „вярно е, не е вярно". Спорът приключва в полза на Окръжния управител, с изказването на М. Такев, че от покръстването на помаците той не прави агитационен въпрос[34]. За тази му позиция навярно е помогнала и заплахата на Пловдивския митрополит, че „ако Такев продължава с тая антихристиянска агитация, той ще бъде отлъчен от църквата...."[35]

Категоричната и решителна реакция на църквата е логична. Тя отчаяно се опитва да защити своето дело. Първите информации за предизборната кампания се появяват в началото на октомври 1913 г. По това време България вече е загубила Междусъюзническата война, а Цариградския договор от 29 септември 1913 г., я задължава да върне религиозните свободи на своите поданници.

Докладите на църковните мисии свидетелстват, че движението за връщане към стария начин на живот сред помаците започва повсеместно в края на август и нищо не е в състояние да спре този процес.[36] Енергичните действия на духовенството, комбиниращи увещания и заплахи и призиви не постигат успех. Държавата се оттегля от ролята си на ням свидетел и забранява насилственото кръщение, а негативните чувства и сред помашкото и сред българското население, по места ескалират във физическа саморазправа.[37] Загубило подкрепата на властите, духовенството хвърля основното си обвинение към правителството на Радославов, което според техните думи е извършило национално предателство, „изнасилвайки"[38]свободната съвест на новопокръстените.

Междувременно от страниците на в. „Народни права", правителството застава на твърдата позиция че: „...Досега нито едно българско правителство не е посягало на гражданските и религиозни свободи на помаците..."[39] Очевидното противоречие не е толково интересно, колкото въпросът, защо Радославов не използва шанса да хвърли вината върху предишните правителства, които и без друго обвинява във всички смъртни грехове? При това, те наистина са отговорни за станалото. Официалната информация за окончателното връщане на религиозните свободи, е поднесена смекчено: „...на ония от тях, които във вихъра на освободителната война бяха преминали в праотеческата си вяра.[40] Не е пояснено що за вихри са се вихрили

[32] „Тракия", бр. 3, 8 окт. 1913
[33] Пак там, бр.5, 26 окт. 1913
[34] Пак там, бр. 9, 6 дек. 1913
[35] Пак там, бр.5, 26 окт. 1913
[36] Георгиев В., Ст. Трифонов. Покръстването...., с. 212, с. 404, с. 416
[37] Пак там, с. 229, с. 401., с. 441., Арденски В. Загаснали огнища, с. 85
[38] „Църковен вестник", 1 март 1914., „Въпросът за новопокръстените"
[39] „Народни права", бр. 227, 8 дек. 1913
[40] „Народни права", бр. 238, 21 дек. 1913, „Хроника"

около тази смяна на вероизповеданието, още по-малко кой е отговорен за тях.

Позицията на вестник „Пряпорец”, традиционно неласкав към Гешовото и Даневото правителства, е анологична. Защо така единодушно мълчат толкова различни по убеждения вестници и правителства? Навярно, защото въпросът за покръстването на помаците добило международна известност представя стараната ни в много неприятна светлина. Освен това фактите са използвани много умело и от турската, и от гръцката дипломации.[41] Според В. Арденски пресата мълчи, отчасти заради наложената военна цензура, отчасти заради убеждението на голяма част от журналистите, че покръстването е начин да се реши един болезнен национален въпрос[42]. Но те грешат, защото покръстването го задълбочава. Въпреки това „кръщавката” е единственото позорно петно, което не е хвърлено директно върху Гешов. Едва след обвинението на в. „Мир”, че Радославов насила е върнал към исляма покръстените с цел да спечели изборите, в. „Народни права” заплашително повдига завесата:

Не за изборни цели... правителството даде религиозна свобода в страната. И ако за това вместо похвали получава обиди и то тъкмо от тези, които би трябвало най-много да си мълчат, поради некрасивите дела на народняшко-цанковисткото правителство, нека знаят, че либералното правителство разполага с документи, които ще хвърлят светлина по помашкия въпрос. В тях ясно личи, кой покръсти помаците и как стана това покръстване. Ако „Мир” продължава да върви по този път ще докара вълка до кошарата.[43]

Рязък отговор, но обвинения не са повдигнати, а от църковните органи не е потърсена отговорност за дейността им по време на войната.

Църквата е в достатъчно деликатно положение. След края на Междусъюзническата война екзархът напуска Цариград и се връща в България. Няма нужда да се стоварва едно тежко обвинение към институция, която ще трябва да помага с всички сили на изпадналата в тежка криза разгромена държава. При стеклите се обстоятелства Църквата не просто губи своето паство в присъединените към съседите на България земи. Тя губи символа на стожер и потенциален обединител, както и правото си да поддържа и подхранва българското съзнание в загубените територии. Неуспяла да защити покръстителното си дело, тя реагира с гневен упрек към „антибългарската политика” [44] на Радославовото правителство и горчиво констатира, че „спечеленото се изгубва”[45]. Обясняват ли тези

41 Арденски, В. Загаснали огнища, с. 85
42 Пак там, с. 81
43 „Народни права”, бр. 57, 11 март 1914, „Кой покръсти помаците”
44 „Църковен вестник”, бр. 9, 1 март, 1914, „Въпросът за новопокръстените”
45 Пак там

факти липсата на упрек към Българскатат църква? Дали пък действията и просто не са били в унисон мнението на управляващи, на опозиция и на голяма част от българското общество? Защо защитниците на помаците като д-р Георги Чичовски, познавачи на помашкият въпрос като Николай Вранчев, Николай Попфилипов, писателят А. Страшимиров[46] и други, които сигнализират за насилията до висши инстанции, не успяват да предизвикат интерес или някакъв дебат? Навярно защото наистина съществува отношение на нетърпимост и неразбиране към помаците. И тези настроения се засилват след изборите, когато в парламента влизат повече мюсюлмански представители. Войната едва е приключила, раните са пресни, а непоносимостта към чуждата вяра е така голяма, колкото е била и в навечерието на войната срещу мюсюлманската Османска империя. Оказва се, че толерантна и свободна България, съвсем не е толкова свободна, а толерантността и е доста разтегливо понятие. Логично възниква въпросът – ако България беше излязла победителка от тези Балкански войни, щеше ли да възвърне религиозните свободи на своите похристиянчени поданници и то във време, когато в асимилационната политика е едно от основните оръжия за създаване на „хомогенни" нации на Балканите. А какво щеше да бъде отношението и към другите новоприсъединени народи в нейните граници? Дали политиката на българската държава към етническите и религиозни малцинства би се различавала от тази на нейните съседки Гърция и Сърбия в следвоенния период? Отговорът е по-скоро отрицателен.

На тази мисъл ни навежда случилото се с българското мюсюлманско население по време на войните. Покръстването също така засяга и част от други малцинствени групи, като циганите и турците, покръстени въпреки резервите на Светия Синод, че с последните трябва да се изчака.[47] Ако говорим за толерантност, трябва да имаме предвид писмото на пазарджишките активисти и да се запитаме колко ли българи биха припознали в гръцкото, турското или румънското население от новоприсъединените земи. Събитията от Първата световна война също са тема за размисъл. Тогава силата на българското оръжие превръща Българската църква, във втора по големина в православния свят след Руската, а българското духовенство полага искрени усилия за приобщаването на завареното население не само към българската църква, но и към Българската държава и нация.[48] Следователно покръстването на българите мохамедани е мярка аналогична на средствата, използвани от другите балкански държави спрямо техните малцинства. Наистина няма ги радикалните репресии характерни за сръбските и гръцки власти, но този акт определено е насилствен. Странното в случая е, че

---

[46] Арденски, В. Свои , а не чужди., С. 1975, с. 21, Другите балкански войни, с. 147

[47] Георгиев В., Ст. Трифонов. Покръстването....„ с. 108

[48] Елдъров,С. Балканските православни църкви и войните на Балканите, 1912-1918 г. – В: сб. Балканите между мира и войната XIV-XX в. С. 2002 , с. 256

българската политика на асимилация е насочена не към етнически различно население, а към българи, чийто единствен грях е изповядването на исляма.

Помаците и този път се оказват едно затворено отритнато общество, до които християнската църква въпреки вложената голяма енергия не успява да стигне. Може би, защото желанието да се поправят грешките и несправедливостите на историята често се оказва утопично, а всяко насилствено пренасочване на човешките желания, съвсем логично поражда съпротива, но не и положителен резултат.

Покръстването е определено и от съвременници и от изследователи като голяма политическа грешка, която отдалечава българите мохамедани от техните етнически корени и ги прави податливи на турската пропаганда.[49] А според Св. Елдъров, вложените усилия в покръстването отклоняват вниманието на църквата от важния въпрос за съдбата на българите в Македония[50].

След 29 септември 1913 г. започва поголовното завръщане на покръстените помаци в мюсюлманската религия. Към средата на февруари 1914 г. от делото на Българската православна църква, подето с ентусиазъм и осъществено с размах не остава нищо. Само тежкото обвинение към България, като държава нарушила правата на своите поданници и своите собствени закони, които тя по принцип би трябвало да защитава.

THE BAPTIZING OF BULGARIAN MUSLIMS

Plamena Stoyanova

The paper studies the christening of Bulgarian Muslims during the Balkan Wars. The author emphasizes on the role of Bulgarian Orthodox Church in this short-lived conversion. According to Stoyanova the part played by the Church was very important but the conversion was conducted under the guidance and support of the state. When the state changed its attitude little or nothing of the endeavors of the Church had left.

The author presents the different strategies adopted by the Bulgarian Muslims as a reaction to the policy aiming at their Bulgarization through the imposition of the Orthodoxy. These strategies varied from

[49] Арденски, В. Загаснали огнища, с. 87
[50] Елдъров, С., Цит. съч., с. 264

armed resistance, through passive discontent to double hearted obedience.

The paper looks at the position of Bulgarian state towards the Bulgarian Muslims which semi-officially claimed that this population was of pure Bulgarian origin but had lost its religion because of the Ottoman repressions. This position actually was among the main reasons to start the baptizing. The defeat in the Second Balkan War led to political changes in Bulgaria which made it possible for the Bulgarian Muslims to restore their faith. No wonder that they collaborated with the new government. In fact the unsuccessful attempt to baptize the Bulgarian Muslims strengthened the positions of the Muslims (Turks and Bulgarians) in Bulgarian politics and their representatives in the Bulgarian Parliament increased their number.